

A MERCURIUS-KÉRDÉS REVÍZIÓJA

II. Rákóczi Ferenc az első magyar államférfi, aki a sajtót jelentőségéhez méltó módon állítja be egy nagy nemzeti küzdelem szolgálatába. Az ő nevéhez fűződik a magyar időszaki sajtó megindulása. Szabadságharcának harmadik esztendejében a fejedelmi kancelláriáról kerül ki ujságírásunk első terméke: a *Mercurius Hungaricus*, vagy amint második számától kezdve nevezték: a *Mercurius Veridicus ex Hungaria*. Története első példányának felbukkanásától kezdve foglalkoztatja a történetírókat és az irodalom történetének művelőit, ennek ellenére még sok benne a homály és a bizonytalanság. Mint a nagy kuruc szabadságharc történetének majd minden mozzanatát, ezt is körülfonta a képzelet, s túlzásaival ezt is eltorzította. Tanulmányunkban a *Mercurius* valóságos történetét akarjuk felderíteni. Hogy munkánk jó eredménnyel járjon, szükséges az eddigi kutatás során felgyűlt adatok gondos számbavétele, megrostálása és helyes értelmezése. Röviden: a Mercurius-kérdés teljes, revíziója.

I.

A *Mercurius Veridicus* nem kezdete, hanem betetőzése II. Rákóczi Ferenc sajtó-propagandájának.

A kurucok propagandája kettős célt szolgált: meg akarta védeni a nemzetet a hamis hír, az ellenséges hírverés kártevéseitől és tájékoztatni akarta a nagyvilágot, a külföldi közvéleményt a magyar nép igazáról, szabadságharcának fontosabb katonai és politikai eseményeiről.

A szabadságharc szerves része a XVIII. század elején zajló európai történetnek. Keleti ága a spanyol örökösödési háborúnak, de a diplomácia, sőt a hadyiselés erős szálaival belefut az északi háborúba, a svéd-lengyel-orsz küzdelembe is. A kurucok tájékoztató-szolgálatára kiterjedt az ellenséges államokra is, hiszen a császár szövetségesei: az angol királyság és a hollandi rendek közvetítik a béketárgyalásokat Bécs és a magyarok között, s az Ausztriával szövetséges Poroszország fővárosa egyik legerősebb felfogó-állomása a kuruc hírszolgálatnak, titokban támogatja is Rákóczi diplomáciai terveit. A sokszínű, sokfelé megoszló századeleji Európában messzehangzó szava volt a kuruc propagandának és hírszolgálatnak, s hangja — például a protesztáns szolidaritás révén — oda is eljutott, s néha ott is rokonszenvre talált, ahol legkevésbé várhatnánk: a hivatalosan ellenséges országok közvélemé-

nyében és publicisztikájában.¹ Rákóczi világosan látta: a szó és az írás nem-kevésebbé hathatós fegyvere a nemzet szabadságáért folyó harcnak, s ezért mindent elkövetett a külföld tájékoztatására. „Mennyen ezért a világ eleiben — írja első újvári kiáltványában — igaz ügyünknek istenes folytatása, ellenben az Ausztriai Háznak az dolgok végezésében való színes állhatatlansága, hogy az dolognak — az első békekísérletnek — el mulása és fegyverünk megmozdítása ne nekünk, hanem az ellenkező rész szokott keménységének tulajdoníttassék.“²

Ezért adta ki mindjárt a szabadságharc kezdetén híres manifesztumát „nemzetünknek s édes hazánknek a német nemzet kegyetlen uralkodása alatt tett hallatlan megnyomoríttatásáról, maga méltóságos személyének nagy méltatlan szenvedéséről és az Ausztriai Ház erőszakoskodása alól való felszabadulásáért fogott magyar fegyvernek ártatlanságáról“. E megrázó kiáltványt olvasva, Vörösmarty *Szózat*-ának soraira kell gondolnunk: „Népek hazája: nagy világ — Hozzád bátran kiált.“ A *Recrudescunt* valóban a világhoz kiált: „Universis Orbis Christiani Principibus et Rebuspublicis. Nec non aliis quibusvis cujuscunque Conditionis, Gradus, Honoris, Dignitatis, Officii praecminentiae Statibus et Ordinibus.“³ Ezért nyomatja ki a selmeci⁴ és a nagyszombati⁵ eredménytelenül végződő béketárgyalások aktáit, hogy „e világ előtt anyival inkább nyilván valóvá tétetessék az Ausztriai Háznak csalárdasága s veszedelmünkre czélező fel tett minden igyekézete“.⁶

Hogy a külföld mennyire igényli a kurucok aktáit, publicisztikai írásait és híreit, erre nézve hadd említsünk meg néhány adatot. Bonac, XIV. Lajos danzig követe 1705. március 13-án — vagyis még a *Mercurius* megindulása előtt — ezeket írja a fejedelemnek: Ráday Pál február 9-i tudósítását megkapta a hadihelyzetről. Fontos volna, hogy ezt a tájékoztató szolgálatot Ráday a jövőben is rendszeresen ellássa. Kéri, utasítsa őt erre.⁷ Ráday az első szám hatásáról beszámolt Bérthóti Ferenc löcsei parancsnokhoz írt levelében: „Nagy emberek kívánják oda bé — a svédek által megszállt Lengyelországban — tudni az dolgokat, legkiváltképpen Krakkóban levő svéciai Commendans-General Stromberg, ki is Principallisának hetenként kíván azokkal kedveskedni.“⁸ A békeközvetítők is „kivánták az nyomtatni szokott Magyar Diarium-novelláknak continuatióját, ... mert históriákat iratnak ezen mi actáinkbul“.⁹

Bonac leveléből, de több más hasonló adatból is kitűnik, hogy a kurucok már a *Mercurius* megindítása előtt végeztek tájékoztató szolgálatot az

¹ Az idevonatkozó diplomáciai okmányok a *Ráday Pál iratai* című akadémiai kiadványban rövidesen napvilágot látnak.

² Hasonmás-kiadásban megjelent a Rákóczi halálának kétszázéves fordulójára kiadott Emlékkönyv I. kötetében a 120. és a 121. l. között. — Egyetlen ismert példányát Szabolcs vármegye levéltára őrizte meg. RMK. I. 1698/c. Fényképmásolat az OSzK.-ban.

³ A *Recrudescunt* ismertetését l. Márki Sándor Rákóczi életrajzának I. kötetében: 241—251. l.

⁴ A selmeci aktáknak két változata is van: Rákóczi 1705. április 25-én Egerből küldötte meg a megyéknek. OSzK Todoreszku-gyűjt. Két változatban.

⁵ Az O. L. Rákóczi gyűjteményében, ill. Szabolcs vm. levéltárában.

⁶ Idézet a megyéknek megküldött kiáltvány Erseküivárott 1706. július 30-án kelt kísérőleveléből. Bp.-i Egyetemi Könyvtár, Kaprinai-gyűjt. XVI. köt.

⁷ Országos Levéltár: Rákóczi-Aspremont II.

⁸ L. a III. fejezet 6. pontját.

⁹ L. a III. fejezet 11. pontját.

európai udvarokban. E tudósításaik a *Mercurius* közvetlen előzményei, éppen ezért összegyűjtésük és publikálásuk újság-történeli érdekből is fontos feladatunk.

Rákóczi a hazai közvélemény tájékoztatására és formálására is gondolt, s e munkát semmivel sem tartotta kisebb jelentőségűnek, mint a külföld informálását és megnyerését. Igazolónak gyanánt megint a *Recrudescunt*-ra hivatkozhatunk. A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár egy olyan példányát őrzi, amelyet a fejedelmi kancellária 1704. február 26-án Kos Mihály gyalogezereskapitánynak küldött meg.¹⁰ A fejedelem tehát gondoskodott arról, hogy a „magyar fegyvernek ártatlanságáról“, fegyverfogásának okairól a vitézeket tájékoztassa, s őket a *Recrudescunt* révén politikai nevelésben részesítse. A kiáltvány magyar nyelvű debreceni kiadása¹¹ ezt a célt szolgálta. Második újárú kiáltványát — nyilván az elsőt is — azzal küldötte meg Bercsényinek, hogy „maga mellett való táborunkban levő hadaink között regementről regementre publicáltassa s patefaciáltassa, kik is az ellenség csalárdságát által látván, annyival inkább fel indittassanak hazájokhoz való szeretetekre“.¹²

A szabadságharc a rendiség korában folyik; a nemzet: a rendek, a privilegizált magyarság, a rendi határokon kívül élő tömegekre meg nem tartozik az ország dolga. Rákóczi azonban említett kiáltványát a falvakon, a jobbágyközségek előtt is felolvastatta, mert a jogtalan és frástudatlan népet is nevelte a haza dolgaival való foglalkozásra, s részesévé akarta tenni az öntudatos nemzeti közvéleménynek. 1706. július 30-án megparancsolta a megyéknek: helységről helysére haladva tegyék közhírré „a békesség tractájának“ megszakadásáról szóló, a nemzetet további harcra szólító kiáltványát.¹³

Az ilyen adatok arra utalnak, hogy megvolt a szüksége és a lehetősége egy magyar nyelvű újság megindításának is. A *Mercurius* eredetileg a hazai tájékoztatás számára készült, Eszterházy Antal tábornok, a lap eltervezője és első számának kibocsátója „in consolationem plebis et populi . . . hogy annyival is az szegénység bátoríttassék in tantum in quantum mintegy vigasztaltassék“ akarta szerkeszteni a lapot.¹⁴ A hazai tájékoztatás és a nemzetnevelés érdekének azonban hátrálnia kellett a külpolitika érdeke előtt: mikor a kancellária Eszterházytól átvette a *Mercurius*-t, a külföld tájékoztatásának szolgálatába állította.

A XVIII. század eleje az időszaki sajtó virágzásának első ideje egész Európában, 1703 augusztusa óta a Habsburg-birodalom országait egy Bécsben szerkesztett félhivatalos jellegű lap, a *Wienerisches Diarium* tájékoztatja az eseményekről.¹⁵ Magyarországra — különösen a Rákóczi-szabadságharc nyolc esztendeje alatt — egész Nyugateurópából áramlanak az újságok, s híreik levelek útján, kivonatos szövegekben ismertté válnak. Gazdag gyűj-

¹⁰ Márki említi i. m. I. kötetének 316. lapján a 10. jegyzetben.

¹¹ L. Vincze György „debreceni typographus“ folyamodványát Rákóczihoz, melyre a fejedelem 1705. július 6-án válaszolt. (O. L. II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának levéltára. Extractus Instantiarum, 121. sz. bejegyzés.)

¹² Idézet az újárú pátens Bercsényihez intézett kísérő-leveléből. 1706. július 10-én kelt Érsekújvárott.

¹³ L. a 6. jegyzetet.

¹⁴ L. a III. fejezet 2. pontját.

¹⁵ A lap változatos történetére nézve jó útbaigazítást ad Hanskarl Erzsébet: *Budai, óbudai és pesti hírek a „Wienerisches Diarium“ első ötven évfolyamában. (1703—1752.)* című publikációja bevezetőjében. (A Fővárosi Könyvtár Évkönyve. VIII/1938. 182—184. l.)

tésünk van a Rákóczi-korabeli magyarországi újságolvasásról, erről azonban külön tanulmányban szeretnénk beszámolni. A *novellák* kézről-kézre járnak, s híreikkel megnyugtadják vagy megzavarják az emberek elméjét. Rákóczi felismerte: milyen sokat árt az ellenséges sajtó a szabadságharc ügyének, olykor még idehaza is, ezért kapott Eszterházi kitűnő ötletén, s teite a felkelés főhivatalos közlönyévé a *Mercurius*-t. „Ne láttassék mind igaznak lenni, az kit az idegen nemzet szokott promulgálni novellákban“, a „németh hazugó novellák“ ellensúlyozására készült a kurucok újságja. Tábori, vagy katonai újságnak mondani éppen ezért tévedés.¹⁶

II.

A kurucok újságára először Szalay László figyelt fel, mikor *Magyarország történeté*-nek VI. kötetét írta. Az 1705. évi május—júniusi eseményekről szólva, a lap *Mercurius Hungaricus* néven megjelent első ismert számát is felvette forrásai közé. Ezzel a szerény utalással kezdődik a *Mercurius*-irodalom, 1859-ben. A *Mercurius*-probléma azóta a magyar sajtó történetének egyik legfontosabb kérdése.

Részletesen először Szalay tanítványa, Thaly Kálmán foglalkozott vele *Az első hazai hírlap 1705—1710.* című 1879-ben megjelent tanulmányában.¹⁷ Aprólékos gondossággal gyűjtögette össze benne a *Mercurius* történetére vonatkozó töredékes levéltári adatokat. A Szalay kezén megforduló számot már hiába kereste a gróf Károlyi-nemzetség levéltárában, csak egy, Szalay készítette, rövid kivonatát közölhette dolgozatában. Ráakadt azonban az 1708. évi július 25—augusztus 9-i számra. Ezt előbb magyar fordításban ismertette a *Vasárnapi Ujság* olvasóival 1866-ban, majd eredeti szövegét is közölte említett tanulmányában. Több nyomtatott példányt hosszú pályafutása alatt sem talált. Figyelme azonban kiterjedt a lap kéziratos szövegeire is. Az 1708-as számot nem is betűhíven adta ki, hanem összevetette kéziratával s egy kontaminált szöveget hozott létre. Megtalálta az 1710. januári szám kéziratát, amelynek később nyomtatott példányát is előkerítették, továbbá a csak kéziratból ismert 1706. augusztusi számot. A *Mercurius*-sal hozta összefüggésbe az 1705. júniusi kömlödi harcokról szóló kéziratot: a *Földvár körül való dolgokrul irt Novellá*-t, amely tanulmányában szintén megjelent.¹⁸

A *Mercurius* nyomtatott számain még Thaly életében két szerencséskezű kutató gyarapította. Marczali Henrik a berlin-dahlemer *Preussische Geheimes Staatsarchiv*-ban két számot talált: az egyik az a szám volt, amelyre már Thaly is hivatkozott, a Szalay-lette elkallódott szám, a másik az 1705. augusztusából való. Marczali felfedezését Thaly ismertette a *Magyar Könyvszemle* 1883-as évfolyamában, s mindjárt közölte a berlini számok teljes szövegét is. Itt tette közzé a *Mercurius*-ról talált újabb adatait.

A *Mercurius*-kutatás történetében eddig legnagyobb sikere Hellebrant Árpádnak volt: egyszerre három ismeretlen számot talált a kiskartali

¹⁶ Szimonidesz Lajos *Mercurius* tanulmányának címe: *II. Rákóczi Ferenc hadi újságja*. Bp., 1940. (Különnyomat a *Magyar Könyvszemle* 1939. évfolyamából.)

¹⁷ *Értekezések a történelmi tudományok köréből*. VIII. 4. Ezentúl csak *Értekezések*.

¹⁸ Ezt a címet — bár idézőjelben adja — Thaly adta Bottyán 1705. június 10-én kelt címnélküli jelentésének, amelynek nyilvánvalóan semmi köze nincs a *Mercurius*-hoz, csupán olyan hadműveleti napló, mint Eszterházy Dánielé, melyre Thaly szintén úgy hivatkozik, mint a *Mercurius* előzményére. (L. a III. fejezet 1. pontját.)

Podmaniczky-Degenfeld-könyvtárban. Megtalálta a kéziratban már ismeretes 1710. januári és a korábban teljesen ismeretlen 1710. februári és 1710. márciusi számot. Mind a hármat publikálta a *Történelmi Tár* 1895. évfolyamában. Szimonidesz Lajos, abban a hiszemben, hogy teljesen ismeretlen *Mercurius*-számokat talált, a kiskartaliakat hasonmásban adta ki a *Magyar Könyvszemle* 1939-es kötetében.

Az eddigiekben felsorolt számoknak azonban újabb példányai is kerültek elő. Kont Ignác a francia külügyminisztérium levéltárában meglelte az 1708-as számot,¹⁹ amely a Károlyi-nemzetség levéltárában Thaly óta szintén lappangott. Mi találtuk meg és adtuk ki a *Magyar Könyvszemle*-ben 1946-ban.

Az 1705. májusi számnak egykorú kéziratot példányát Markó Árpád fedezte fel az evangélikus egyház levéltárában.²⁰ Géresi Kálmán arra figyelmeztette a kutatókat, hogy az 1705. augusztusi szám nyomtatott példánya megvan a lőcsei evangélikus egyházközség könyvtárában is.²¹

Ha a most felsorolt adatokat összegezzük, azt látjuk, hogy a *Mercurius*-nak mindössze hat számát ismerjük, bár 13 nyomtatott és kéziratot példánya került elő:

Az 1705. májusi számból van 2 nyomtatott példány: egy Budapesten, egy Berlinben; egy kéziratot példány Budapesten.

Az 1705. augusztusi számból is két nyomtatott példány ismeretes: egyik Berlinben van, a másik Lőcsén.

Az 1706. augusztusi számnak csak fogalmazványa került elő.

Az 1708. augusztusi szám két nyomtatott példányban van meg: az egyik Budapesten, a másik Párisban, kéziratot másolata is fennmaradt.

Az 1710. januári számnak van egy nyomtatott és egy kéziratot példánya, mind a kettő Budapesten.

Az 1710. februári és

az 1719. márciusi számnak csak Budapesten őrzött nyomtatott példányát ismerjük.²²

1895. óta a *Mercurius*-nak csak olyan példányai kerültek elő, melyek már korábban is ismertek voltak.

A *Mercurius*-ról szóló irodalom mind a mai napig Thaly megállapításait tette magáévá. 1866-ban, mikor a *Mercurius*-kérdéssel először foglalkozott, Thalynek még az volt a véleménye, hogy a *Mercurius* alkalmilag megjelent újságlapok sorozata, tizenhárom esztendővel később azonban már *rendszeresen megjelenő* időszak kiadványnak minősítette. 1879-ben megjelent nagy tanulmánya: *Az első hazai hírlap* már ennek a praekoncepta opinio-nak a bizonyítására szolgál: „Hévvvel hansúlyozom — mondotta — a magyar hírlap-irodalom kezdeményezésének dicsőségét a Rákóczi-kortól elvitatni senki sem birandja“.

¹⁹ *Bibliographie française de la Hongrie (1521—1910.)*. Paris, 1913. 233. l.

²⁰ *H. Rákóczi Ferenc, a hadvezér* című könyve (Bp.: 1934) 81. lapján említi.

²¹ *A lőcsei új könyvtár* című cikkében: *Századok*, 1906. 670. l.

²² A bibliográfiai irodalom sehol sem sorolja fel teljesen a *Mercurius* meglévő számait. A RMK. a II. kötet 2228. tételszáma alatt említi a két 1705-ös berlini számot és a Károlyi-nemzetség levéltárában talált 1708-as. Mivel a lapból egyetlen példányt sem látott, leírása pontatlan és használhatatlan. Szimonidesz nem ismeri Hellebrant publikációját, s nem tud Kont, Géresi és Markó adatairól. Dezsényi Béla bibliográfiai kézikönyvéből (*A magyar hírlap-irodalom első százada (1705—1805.)* Bp., 1941.) szintén kimaradtak a Szimonideszniek is hiányzó adatok.

Midőn a Marczali-féle számokat kiadta, publikációjának bevezetésében ezeket írta: „1866-iki . . . értekezésemben . . . ismertetett 1705- és 1708-iki két szám után határozottan kifejeztem azon nézetemet, hogy lehetetlen csak elképzelni is, miszerint a magyar rendek hasonló hírlapok útján ne tudatták volna háborújuk egyéb nevezetesebb eseményeit is az érdeklődő külfölddel, s ezen egykorú röpvívek még netalán lappangó példányai felkutatásának fontosságát névvel hangsúlyozám. A buzdítást azonban elsősorban magamra alkalmazva, azóta folytatott történelmi búvárlataimban folytonos élénk figyelmet szentelék e tárgynak és noha a lengyel-, német- és franciaországi könyvtárakat még át nem vizsgáltatván, a *Mercurius Veridicus*-nak további példányaira nem akadhattam is: mindazáltal találtam számos oly egykorú följegyzésre, vonatkozásra és hírlapfogalmazatra, melyekre hivatkozva most már bátran merem állítani, hogy az 1866-ban még általam csak röpvívekül emlegetett „*Mercurius Veridicus ex Hungaria*“ hat évfolyamon át fennállott rendszeres heti, utóbb havi közlöny volt. Ez tehát hazánkban megjelent első hírlap, nem a Bél Mátyás-féle 1721—22-iki „*Nova Posoniensia*“. Hogy ezen a hazai hírlapirodalom történetére nézve nagyfontosságú, mert annak kiinduló pontját képező állításomat minél világosabban bizonyíthassam: elhatározám jelen értekezésemben kor szerinti renddel s szó szerinti hűséggel mindazon adataimat közzé tenni, amiket eddigelé, 14 évi kutatás után a fennforgó tárgyról összegyűjttem sikerült. Közlöm pedig, saját combinatioimmal kísérve, szó szerint azért, hogy belőlük mások is tetszésökhöz képest kivonhassák okoskodásaikat és ezek folytán a hazai hírlapirodalom kezdetének kérdése véglegesen eldönthessék.“ A *Mercurius* történetéről gyűjtött adatai hosszú során végigtekintve, Thaly annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy ezekre épített érvelése cáfolhatatlan. Ebből viszont az következett a kutatás számára, hogy keresgélje össze, kutassa fel a lap hiányzó számait, hiszen a nyolc éven át folyó lapnak mindössze hat száma ismeretes.

Thaly bizonyító adatait senki sem vizsgálta felül, ezért sajnálkozott Markó Árpád a hiányzó számok elkallódásán: „A magyar történelm szemponyjából örök veszteség, hogy e hat évig élő hivatalos folyóirat teljes gyűjteményét a mai napig nem sikerült megtalálni.“ Ha a *Mercurius* valóban rendszeresen megjelent, 1705. májusától heti, 1710. januárjától havi újság volt, a veszteség óriási, a hat meglevő számmal szemben legalább 210 hiányzó áll szemben. De lehetséges-e, hogy míg a megjelent számok óriási többsége minden nyom nélkül elkallódott, addig a megmaradt számokból duplumok és kéziratok példányok is kerültek elő? Nem ébreszt-e gyanút, hogy Budapesten, Párisban és Berlinben csak olyan számok bukkantak fel, amelyek valamilyen formában idehaza is előkerültek?

Már maga ez a meggondolás is kötelességünkkel teszi Thaly adatainak felülvizsgálását: hátha nem is annyira cáfolhatatlanok, mint gondolta? Az ő felhívásának engedünk, mikor adatait és a kutatásainkat megelőző adatokat időrendbe állítjuk és megrostáljuk.

III.

Adatai és érvei így következnek:

1. 1705. április 5. Magyarszögyén. Beresényi levele Rákóczinak. *Archivum Rákóczianum*, IV. (1875.) 439.

„Az diariumot institualtatom.“

E mondathoz Thaly ezt a megjegyzést fűzi: „A Rákóczi által Eszterházy Antal indítványára kiadatni rendelt nyomtatott hírlapok számára készülő hadi tudósítások és pedig itt

név szerint a három város elfoglalásáról szóló napló értetik, — melyet láss alább, :z ápril 14-iki levélhez mellékelve“. A napló címe: „*Diarium Serenissimo Electo Transylvaniae Principi ac Domino Domino Francisco Rákóczy de Felső-Vadász etc., etc., occasione (occu- pationis) Trium Liberarum ac Regiarum Civitatum: Modor, Bazin et Szentgyörgy humillime praesentandum*“. (Archivum Rákóczianum, 462—465.)

Thaly téved. Eszterházi Dániel *Diarium*-a nem a *Mercurius* számára készült tudósítás, hiszen a lap terve csak Eszterházi Antal 1705. április 14-i levelében merült fel.

2. 1705. április 14. Kassa. Eszterházi Antal levele Rákóczinak. *Értekezések*, 10—11.

„Hogy Ngod méltóságához és édes hazámhoz való buzgó készségemet minden hasz- nossal s jóval megbizonyíthassam, — vévén méltó consideratióban más, ezzel advicinált országoknak non absque fructu practikált dolgait, mellyek partim intuitu stratagematis bellici, partim vero de more regni et consolationem suorum regnicolarum, extraneorum vero incutiendum metum, külemb-külemb állapotokat kinyomtatván, idegen országokban is exmittáltatják, — ezt pedig látván hazánkknak semmi kárára, se pedig Ngod praejudicium- jára vergálni: in omnem fortunae eventum, pro primo egy-két exemplárt de rebus in Hun- garia gestis imprimáltattam, mellyek közzül ime praesentibus includálván egyet, alázatosan megküldettem Ngodnak; kit is erga ruminatióem ha méltóztatik kegyelmesen approbálni, approbálván confirmálni, — az mint el is várom ez iránt való kegyelmes resolútióját Ngodnak, — minden halogatás nélkül Lengyel-, úgy más országokba is, az hová Ngod méltóztatik disponálni, transmittálni fogom: ne láttassék mind igaznak lenni, az kit az idegen nemzet szokott promulgálni Novellákban. Azért jovallanám, Kegyelmes Uram, ha tovább is egy bizonyos novellista subordináltatnék, az ki is pure et praecise csak ebben industriálván, mindeneket seriesben venne. Magam is, amennyire lehet, abban cooperálódok. Kegyelmes Uram, ha szintén mind igaznak nem comperiáltatik is, — azzal nem nagyot vétünk!“

Thaly megjegyzései: „Hátlapjára az előkészítő udv. titkár kurta kivonatokat írt, mely így kezdődik: „Tractusát kinyomassa-é? Novellista maga is lesz.“ — „Ma már, fájdalom, hiányzik e nagybecsű melléklet.“

A *Mercurius* itt említett első száma azóta sem került elő.

A fejedelem választat Eszterházi levelére Thaly eredmény nélkül kereste. „Hogy mit választott közvetlenül Eszterházinak? s megengedé-e az ezáltal kinyomtatott első hirlapokat a külföldre széjjelküldözni? Arról ugyan nincs tudomásunk: de van, igenis, arról, hogy az indítványt tényleg elfogadta, — mert a vezénylő-tábornokokat és főbb várparancsno- kokat mindenfelé szerte az országban azonnal utasítá az alattok és körülöttük történő neve- zetesb eseményeknek hirlapi közlésre szánt rövid leírására s az (ekkor Egerben időző) fejedelmi udvarhoz mielőbbi beküldésére. Udvari cancelláriájának pedig meghagyá, hogy e beérkező jelentésekből — azokat latin nyelvre fordítván, — hétről-hétre kinyomtatandó hirlapokat szerkesszen.“ Mire alapította Thaly ezt az állítását, hogy Rákóczi rendeleteket adott ki a *Mercurius* hírekkel való ellátására és szerkesztésére? Ez csak négy esztendő múltán derült ki, midőn újabb *Mercurius*-dolgozatában a következő adatot közölte:

3. 1705. április 28. Medgyesi tábor. Forgách Simon levele Rákóczinak. *Magyar Könyv- szemle*, 231.

„Az Novellák iránt magamnak is intentióban vala, hogy az mostani parancsolatja szerint Ngodnak az itt történhetők is expediáltassanak; csakhogy — szégyen megírnom! — az itt való vitézekkel ritkán vitethetek oly actus véghez, hogy méltó volna írásban fel- tenni; az mik történnek mindazáltal, igenis, tétettem dispositiót, hogy mind azok rendivel consignáltatván, scriptotenus postai alkalmatosságokkal expediáltassanak.“

4. A fejedelem rendeletére utal a következő tudósítás is:

1705. június 14. Szered. Bercsényi levele Rákóczinak. *Archivum Rákóczianum*, IV. (1875.) 573—574. *Értekezések*, 16—17.

„Két hadnagya Ebeczki uramnak fogadást tettek: németet ki fog előbb? Friedrich 15 lóval kivágta Pozsannak az külső hóstát kapuját, kihajtotta az marhát, — németet nem kaphatott fogni, de ölteket háromot. Az másik, Szabó István, általuszott az Dunán lopva, kettőt vágta, egyet hozott; mellyik az nyertes? Ez lopva próbált, usztatva rabot hozott, — amaz nyilván próbált az városon, nyert, de rabot nem hozott; quis palmam obtinuit? Szép volna ilyen kérdésformában nyomtatni az *Diarium*ban. Entőlem ugyan mindenik nyér, mert mindeniket megajándékozom.“

5. Thaly *Az első hazai hirlap* c. dolgozatának befejezése után értesült arról, hogy Marczali Henrik Berlinben két *Mercurius* számot talált. Egyik a Thaly-ismerte adatok idő- rendjében itt következő 1705. májusi szám. Dátumai: Agria, 30. Máj. — Ex Castris ad Vagum, 24. Máj. — Ex Vallo Imsóth, 26. Máj. — Ex Castris ad fluvium Körös, 28. Máj. — Ex Transylvania, 24. Máj.

6. 1705. július 8. Lőcse. Berthóti Ferenc levele Rákóczinak. *Értekezések*, 17—18.

„Ráday Pál uram levelét vettem, az kiben kívánja ő Kglme, hogy hetenként Ngod kegyelmes determinatioja szerint Ngod szerencés progressusinak folyamatját imprimált-szam s küldjem ő Kglme után, minthogy nagy emberek kívánják odabé tudni az dolgokat, legkiváltképpen Krakkóban levő svéciai Commendans-General Strombergh, ki is Principálissának hetenként kívánja azokkal kedveskedni. Én pedig valameddig Ngod kegyelmes parancsolatját nem veszem, s a Tekintetes Cancelláriáról meg nem küldetik, — semmit nem imprimáltathatok s nem is imprimáltatok, hanem várom alázatosan ez iránt Ngod kegyelmes determinatióját.“

Thaly Berthóti e leveléből ezeket következteti: a) A lap „szerkesztésével, a vezénylő-tábornokoktól közvetlenül az udvarhoz beküldött jelentések nyomán, az udv. cancellária volt megbízva“, tehát Eszterházi nem kapott megbízást Rákócziól. Thaly szerint azért nem, mert Kassáról a Vágvidékre, a hadak közé távozott. b) „Kassán a hírlapnyomatás Eszterházi távoztával, a különben is ekkor igen rendetlen és hanyatló ottani nyomdában, megszünt, s a további nyomtatás Lőcsére — hol a híres Brewer-nyomda létezett — tételtt vala át, hogy a nyomtatásra s szétküldésre ezentul Berthóti Ferenc ügyeljen föl, Eszterházi helyett.“ c) „Ráday Pál udv. tanácsos és erdélyi cancelláriájának igazgatója, ekkor tájban Lengyelországon át a berlini udvarhoz és XII. Károly svéd királyhoz küldetvén kövétségbe: tudlára adatolt, hogy a *Mercurius Veridicus*nak is újabb számaiból bizonyos mennyiségű példányok utána fognak expedíratni, hogy azokat a barátságos külföldi államok ministerei és hadvezérei között szétosztssa.“

Következtetései nem egészen helytállóak. Látni fogjuk, hogy Eszterházi nem azért vált meg a *Mercurius*-tól, mert tábornoki feladatai akadályozták. Nincs döntő bizonyíték arra, hogy az első szám Kassán készült volna, viszont a levelet megelőző — 1705. májusi — számot is Lőcsén nyomták. A levélből nem lehet kiolvasni azt, hogy Rákóczi új *Mercurius* számokat ígért volna Rádaynak, hiszen — mint a következő adatból kiviláglik, — csak az ő kívánsága határozta el egy újabb szám kibocsátását.

7. 1705. július 13. Kéméndi tábor. Rákóczi válasza Berthóti levelére. *Értekezések*, 19.

„Hogy Ráday Pál hívünk kívánságának eleget tehessen Kglmed: meghagytuk cancelláriának: hetenként compiláltatván Kglmeddel közöljék, Kglmed pedig Lőcsén imprimáltatván, dirigálja ő Kglme kezéhez.“

Thaly Ráday idézett kérésére és Rákóczi utasítására építi azt a feltevését, hogy a *Mercurius* „rendszeres heti közlöny“ volt: „És férhet-e még ennyi s ily határozott hangú fejedelmi intézkedés után kétség ahhoz, hogy tehát a *Mercurius Veridicus* csakugyan hírlap volt?“ Pedig már a következő adat is kétséget ébreszt.

8. 1705. július 22. Lőcse. Berthóti levele Rákóczinak. *Értekezések*, 19.

„Ráday Pál uramnak küldendő novellákat még mind ekkoráig sem vettem.“

9. Az adatok időrendjében most a másik berlini szám következik. Dátumai: Nitriac, 16. Mensis Augusti. — Ex Castris Serenissimi Principis ad Ivánka, 23. Aug. — Ex Bloquada ad Trencsinum, 20. Aug. — Ujvárino, 19. Aug. — Ex Transylvania, 16. Aug.

Ez a szám már *Mercurius Veridicus ex Hungaria* címmel jelent meg. Thaly szerint „Jablonsky superintendens, a porosz királyi udvar papja . . . küldötte vala meg Ilgen miniszternek“, e révén jutott a berlin-dahlemi *Preussisches Geheimes Staatsarchiv*-ba. *Jablonsky*hoz kétségtelenül Ráday révén került mindkét berlini szám. — Thaly megjegyzése: „1705. augusztus harmadik hetéről való“, azt sejteti, hogy előtte még két augusztusi szám megjelenését tételezte fel.

10. 1705. szeptember 10. Szécsény. Rákóczi levele br. Meszczimszky Pálnak. *Értekezések*, 20.

„Litteras praetitulatae Dominationis Vestrae una cum transmissis Novellis, gratanter percepimus. Qualia vero hic nova agantur, — ex accluis Novellis intellectura erit.“

„A fejedelem . . . a lengyel főur e szívességét a *Mercurius Veridicus* újabb számainak megküldésével viszonozza vala“ — írja Thaly. Ezt az adatot csak annak bizonyítására lehet felhasználni, hogy az 1705. augusztusi szám szeptember 10-én, — 17 nappal az utolsó tudósítás után már a cancellárián volt.

11. 1705. november 7. Nagyszombat. Bercsenyi levele Rákóczinak. *Archivum Rákóczi-anum*, IV. 731. *Értekezések*, 20—21.

„Igen kívánnák az követek az szécsényi actákat és Confoederatiót diákul: azt mondám: most van nyomtatásban, — elhiszem pedig: nem lehet, de Ngod parancsolatja nélkül nem cselekedhetem. Kivánták az nyomtatni szokott Magyar Diárium-novelláknak is continuatióját, és az mi hadi tiszteinknek rend szerént való neveit, mert históriákat iratnak ezen mi actáinkbul.“

Thaly ezt a tudósítást így értékeli: „Bercsényi e szavai meggyőző bizonyíték arra nézve, hogy a kurucz hírlap folytatott, és hogy a megelőző számok a britt és holland közbenjáró minisztereknek már előbb megküldettek volt.” Értelme éppen ellenkezője ennek: a mediátorok a *Mercurius* folytatását kívánták azért, mert az elakadt.

Az 1705. évből Thaly 11 adatot gyűjtött össze. Ha ezeket józanul mérlegeljük, erre az eredményre jutunk: A *Mercurius*-t Rákóczi hetenkint akarta megjelentetni, a folyamatos megjelentetés szándéka tehát kétségtelen; a meglevő adatok azonban csak három szám kiadásáról tudósítanak: az első Eszterházi Antal kísérleti száma, a második a fejedelmi kancellárián kiadott májusi szám, a harmadik az augusztusi, ez Ráday ösztökélésére látott napvilágot. Ha adatértékelésünk helyes, az újabb adatok megállapításunkat fogják erősíteni.

12. Az 1706. évből egyetlen levéltári adatunk sincs a *Mercurius*-ról, megvan azonban egy augusztusi szám kézírata. Dátumai: Ex Castris ad Strigonium positis, 19. Augusti. — Die 20. Augusti. — Die 20. Augusti. — Die 21. Augusti. — Die 21. Augusti. — Die 18. Augusti. — Die 12. Julii, Constantinopoli. — Die 22. Augusti. — Die 24. Augusti. — Die 25. Augusti. — Die 26. Augusti. — Die 28. Augusti, apud Strigonium. — Die 28. Augusti.

A fogalmazványt Thaly a vörösvári Rákóczi-levéltárban találta, s két ízben is kiadta. Először 1879-ben *Az első hazai hírlap* c. dolgozatában, másodszer az *Archivum Rákócianum* IX. kötetében 1883-ban. Az utóbbi publikáció nem teljes szövegű, 13 cikkéből a kötet anyagába (*Bottyán János vezénylő tábornok levelezései s róla szóló más emlékezetre méltó iratok. 1685–1716.*) beleillő 1., 2., 3., 10., 11. cikkeket tartalmazza, anélkül, hogy Thaly ezt a kiadványban egy szóval is megemlítené.

Nyílt kérdés: megjelent-e nyomtatásban ez a gazdag tartalmú szám? Thaly bizonyosra veszi, sőt azt állítja, hogy az 1706. év folyamán, ezt megelőzőleg, több szám látott napvilágot. Érvéle nem meggyőző: „Figyelemreméltó — írja — mindjárt a hírlap kezdete: „Hodie“ ... valamint a Károlyirul szóló aug. 21-iki tudósítás vége: „Praesens currius nuperrimam triplicem stragem Rascianorum confirmat.“ Amennyiben mind e két hely mutatja, hogy a jelen hírlapszám folytatás, melyet szükségkép más számoknak, és pedig rövid idő előtt megjelent számoknak kellene megelőzniök. Az idézett végszak éppenséggel visszaatalás az előbbi számra, melyet — fájdalom — nem ismerünk. Szóval, maga a szöveg irálya is mutatja, hogy rendszeresen megjelenő ujság áll előttünk.“ Még a szóbanforgó szám megjelenése sem látszik valószínűnek. Minden egyes ismert számról van levéltári adatunk, erről nincs. Berthóti Ferenc 1706. évi leveleiben sem. Nyilván kéziratban maradt, s nem is nehéz rájönni, hogy miért. 1706. szeptemberének első napjaiban már kezd megbénelni az élet a Felvidéken, a kurucz hadvezetés lázasan készülődik Rabutin támadásának elhárítására. Ezekben a nyugtalan napokban fontosabb gondja is volt a fejedelemnek, mint a *Mercurius*, s talán a löcsei nyomda üzeme is hetekre megállt. Mire a veszély elmúlt, a szám elvesztette időszerűségét, s nem volt értelme többé kinyomatásának.

Az 1707. évből sincs adat. Thaly egy Bercsényi-levélből vett idézettel akarja a *Mercurius* életbenlétét bizonyítani.

13. 1707. február 18. Ungvár. Bercsényi levele Rákóczinak. *Archivum Rákócianum*, V. (1877.) 362.

„Az erdélyi jó híreket örvendem szívem szerint; ugy látom, parantur viae Domino. Hogy azonban szaporítsam én is az jó híreket: imé, accludálok alázatosan más levelet is Nagyságodnak; talán jó lesz ezt csak elhinnünk, ne is várjuk confirmációját, — csak így kell az gazettákban bocsátani.“

Nem lehetetlen; hogy Bercsényi a *Mercurius*-ra gondolt, mikor ezeket a sorokat írta. A Rákóczi-kör sajtótörténetét azonban nem szabad csak a *Mercurius*-kérdésre korlátozni, fel kell vetnünk a kérdést: nem kísérelték-e meg a kurucok a külföldi tájékoztatását a velük rokonszenvező idegen sajtó útján? Volt ilyen külföldi sajtó? — ez is tisztázatlan kérdés. Ha Bercsényi mégis a *Mercurius*-ra gondolt, ez az adat akkor sem bizonyíték a folyamatos 1707. évi megjelenés mellett, sőt egy szám kiadására sem.

Az 1708. tavaszáról idézett két adat sem bizonyíték a *Mercurius* megjelenése mellett.

14. 1708. április 11. Beszterce. Bercesényi levele Rákóczinak. *Értekezések*, 26. *Archivum Rákócziánium*, V. 626.

„Görgénnek, quod posteros et gloriam gentis, dücsésségessebb az históriája, megtartásánál; méltó is lesz ezt divulgálni, ...“

„Ez alatt nyilván a hírlapi közhírré-tételt érti, a mi kétségen kívül meg is történt.“ Nem kétségtelen, hogy megtörtént; bizonyíték nincs rá. S megtörténhetett másképen is, mint a *Mercurius* útján.

15. 1708. május 18. Beszterce. Bercesényi levele Rákóczinak. *Értekezések*, 26. *Archivum Rákócziánium*, V. 655.

„Akartam Blaskovics Uramot előrebocsátanom az zászlókkal, hogy Morvában való szerencsés járásáru! Ocskai Uramnak maga tehessen relatiót. Nem igen szemrevalók ugyan az zászlók: de valent satis pro augenda fama et faciendó bono sangvine... Ezt meg lehetne cum declaratione még írnyá az külső országra is, — lám ők kissebbet is hírelnek!“

„Itt is határozottan hírlapi uton leendő informálása a külföldnek értetik“ — írja Thaly. — Erre az adatra is áll, amit az előzőről mondtunk.

Az 1705. augusztusától 1708. augusztusáig eltelt három évről — az 1706. augusztusi szám kéziratán kívül — Thaly egyetlen levéltári adatot sem talált a *Mercurius*-ról. A tárgyalt három 1707—1708. évi „adat“ csak arra nézve szolgál bizonyítékul, hogy a kurucokra nézve kedvező eseményekről (egy ismeretlen tartalmú jó hírről, Görgény hősies védelméről és egy szerencsés morvai beütésről) „pro augenda fama“ tájékoztatni akarták a nagyvilágot. A *Mercurius*-ra vonatkozó adatokat ugyanaz a fátum érte volna, mint a *Mercurius* számokat: az elveszettnek tekintett számokról az adatok is elvesztek volna? A soron következő adat-sorozat az ellenkezőjét bizonyítja.

16. 1708. augusztusában megjelenik egy *Mercurius*-szám. Előkerült nyomtatásban, megvan a fogalmazványa, s két levéltári adat is szól róla.

Datumai: Ujvarini, 6 Mensis Augusti. — Ex Castris ad Szécsény positis, die 9. Augusti. — Vigesima-quinta Julii, ex Castris ad Sopronium positis. — Ibidem, 1 Augusti. — Ex Castris ad Albam Juliam Transylvaniae positis, die 28. Julii.

E számot Thaly 1865-ben a Károly-nemzetség levéltárában találta. Azután nyolc évtizedre eltűnt a kutatók szeme elől.

17. Augusztus 20. Lőcse. Berthóti Ferenc levele Károlyi Sándornak. *Értekezések*, 32.

„Nem kétlem, máshonnan is értette Nagyságod az trenycsényi szerencsétlenséget, az kit sokkal nagyobbra exaggerálják már az bécsy novellákban is, mint sem magában volt az dologh, ki mília nem kevés consternációban volt ezen a földön az ember...“

A következő mondat Thalynál nincs meg. Az eredeti levélből idézem: „Mostani trenycsényi casusul való novellákat Felsőges Urunk parancsolatlyából imprimáltván, kívántam Nagyságodnak is meg küldenem, ugy az bécsi novelláknak pariáját is.“

18. 1708. augusztus 22. Eger. Aszalay Ferenc levele Károlyinak. *Értekezések*, 32—33.

„Noha Szécsénybül 8. currentis, post infoicem conflictum Trenycsényiensem 5. die, szerencsétlenségünkrül bővebben tudósítottam Exciádat: mindazonáltal azolta nyomtatásban jöven ki mind arrul s mind más occurentiákrul való relatió, — ime Nagyságodnak aláza-tossan accludalom.“

„Az 1708-ik évből a *Mercurius Veridicus*-ról a fönnebbieknél több adatal, fájdalom, eddigelé nem birunk; mily érdekes volna pedig, például az Ocskay László s Bezerédy Imre árulásairól, Balogh Ádám sept. 2-iki kölesdi győzelméről, vagy Érsek-Ujvárnak az ostrom alól lett fölszabadulásáról és a sáros-pataki országgyűlésről kiadott — bizonyára kiadott! — számokat fölfedeznünk.“ E sorokat Thaly 1878-ban írta. Utána még jó három évtizeden

át „buvárolta“ a Rákóczi-korra vonatkozó levéltári emlékeket, gondos gyűjtése előttünk fekszik *Kuruckori-Okmánygyűjteményé*-ben.²³ A Mercurius-kérdésben egyetlen lépéssel sem tudott előrelépni.

1709-ből Thalynek két adata van arra, hogy „a hirlap 1709-ben is megjelent — talán már ekkor, sőt talán már 1708-ban is csak két hetenként, avagy havonként“.

19. Az egyik Csécsi János havi krónikájának (*Historia rebellionis Rákócziánae*)²⁴ 1709. január havi beszámolója: „Per totum Regnum Hungariae ingens rumor spargitur de fortalio Leopoldstadiensis, a Comite Generali Antonio Eszterházy felicissime expugnato; — quae fortuna, ut vera, jam in Novellis hic et ibi spargebatur, et ut vera credebatur; eadem Novellae eundem affirmabant Arcem quoque Szered, ad flumen Vágum per eundem expugnatum; — cum tamen nihil in re fuerit, praeterquam, quod pontem ejus loci decantatum, Germanis transire volentibus, insigniter defenderit, cum aliquot Germanorum periculo.“

Thaly a folyamatosság bizonyítása érdekében váddal illeti a kuruc hírszolgáltatást: „Semmi kétség, hogy Tsétsi itt, az ismételve idézett „Novellák“ alatt a *Mercurius Veridicus*-t érti, és csakis ezt értheti, — mely a háboru szerencsétlenségei folytán csüggedező hazafikédélyek fölfrissítésére találta és találta fel ama vigasztaló híreket.“ Majd a lapalji jegyzetben, hogy valamit mégis megmentsen a *Mercurius* becsületéből, ezt írja: „E hír hihetően Körmend vára s a ballai sánc bevételéből eredt.“²⁵

A vád alaptalan, a *Mercurius* nem közölt légbőlkapott híreket. Rákóczi nem osztotta Eszterházi „tág lelkiismeretű“ felfogását: „Ha szintén mind igaznak nem comperiáltatik is, — azzal nem nagyot vétünk!“ s a „német nyomtatott hazugságok“ ellen megbízható hírekkel akart küzdeni. Beresényi szerint is az a lap feladata, hogy „a naponként hazudozókat havonként egyszer megcáfolja“. A *Mercurius* Markó Árpád véleménye szerint „tartalma szerint középuton haladt a tárgyilagos történeli krónika és a politikai eszélyesség diktálta időszerű közlemények között. A vereségeket, kényszerű visszavonulásokat óvatosan körülíró magyarózó szövegezése, a kellemetlen dolgokat teljesen mellőző irányzata azt mutatják, hogy a *Mercurius* nem tartotta feladatának mindenütt az igazság kinyomozását és feltárását, hanem megelégedett a külföld és az ország közhangulatának csak általánosságban való tájékoztatásával“. Alaptalan „vigasztaló híreket“ azonban nem „talált és talált fel“. A valóság az, hogy Csécsi tudósításában nem a *Mercurius*-ról van szó, hanem egy semleges vagy baráti sajtóorgánusról, mely egy kurucoknak kedvező hírt közölt. Annak igazolására, hogy érvelésünk helyteálló, idézzük Balogh Gáspár 1709. február 16-án Károlyihoz írt levelét: „Házunkhoz szerencsésen visszatérvén, minemű novelláim érkesztek, azokat convincálom Nagyságodnak. Adná Isten, hogy mind igazak volnának.“²⁶

20. Thaly következtetéseinek értékére még jellemzőbb a másik 1709-es adat.

1709. augusztus 1. Jósua. Beresényi levele Rákóczinak. *Értekezések*, 34. *Archivum Rákócziánium*, VI. (1878.) 235.

„Dunántul is szaporán gyün most levelem; ime azért accludálom Fölségednek, hogy az tenorából láthassa Fölséged respiratójukat. Elhitték, látom, általgyn Haiszter, noha gazetában írják az ujváriak (nem nekem,) oly hírek volna: Pozsonbul indítottak munitiót, kinek érkezésikorra Pálfi is általmégyen.“

²³ Országos Széchényi Könyvtár. Fol. Hung. 1389.

²⁴ Thaly adta ki a *Történelmi naplók. 1663—1719.* című kötetben 1875-ben: MHHS, 27.

²⁵ Eszterházy Antal 1709. április 13-án Sümegeen kelt levelében ezeket írja a ballai harcokról: „Már az idén egy néhány rendbeli próbákat instituálván, derekas triumphusokat reportáltunk az téli időnek kemény és az havaknak nagy voltokkal is. Legelsűben is Soprony vármegyében situált Balla nevű helységnek duplász sánczát hadaimnak egy részével aggrediálván, annak külső sánczát két óráig tartó ostrom után Isten szerencsésen kezünkbe adta kevés emberünk kárával s az bent levő ellenségnek nem vető romlásával és feles lovaiknak el hozásával. (O. L. II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának levéltára.) Ez az esemény 1709. január 14-én történt Eszterházy 1709. január 23-án Beresényinek írt levele szerint. (Thaly, *Gróf Eszterházy Antal kurucz generális tábori könyve. 1706—1709.* Bp., 1901. 307. l.) Nincs semmi köze a Csécsi-napló tudósításához.

²⁶ Bátorfaluról. Károlyi-nemzetség levéltára: Kuruckori iratok. Irregistrata.

E világosan érthető tudósításból ezt a következtetést vonja: „Ez nyilván az érsek-újvári parancsnok részéről a *Mercurius* számára beküldött tudósításra vonatkozik.“ Holott értelme az, hogy az érsekújváriak egy német újságból tudomást szereztek Pálfi Dunántúlra való készülődéséről; Pozsonyból már municiót is indítottak útnak, s erről valakit, nem Bercsényit, tudósítottak: „Gazetákban — írják az újváriak — oly hírek volna“ etc.²⁷

1710-től szépszámú levéltári adat akad, mert három száma is ismeretes a *Mercurius*-nak: a januári, a februári és a márciusi száma. A levéltári adatok mind e számok valamelyikéről szólnak. Thaly úgy véli, hogy ez már „a hatodik évfolyam“.

21. Csak a januári szám szövegét ismerte, ezt is csak kéziratból. Kiadta *Az első hazai hírlap* 34-40. lapjain. Dátumai: Ujvár, sive Neuhausel, quarta Januarii. — Cassoviae, quinta Januarii. — Eperjes, quinta Januarii. — Cassoviae, decima Januarii. — Eperies, decima-quinta Januarii. — Ex Castris ad Danubiam positis, 18. Januarii. — Ex Castris Transylvaniensibus ad Somlyó positis, vigesima Januarii. — Ex Castris Serenissimi Principis ad Heves positis, vigesimatertia Januarii. — Leutsoviae, vigesimaquarta Januarii. — Ujvár, vigesima sexta Januarii. — Homonnae, vigesima octava Januarii.

A fogalmazvány Bercsényi titkárjának, Ebeczky Sámuelnek a kezeírása, Bercsényi egy-két sajtókező igazításával. Thaly az 1710-es adatok alapján helyesen következtette, hogy a *Mercurius* ekkor már „a fejedelmi helytartó: gr. Bercsényi Miklós cancelláriáján szerkesztett“. Helyesen mutatott rá arra is, hogy az 1710. évi számokat Bártfán készítették, mert Lőcsét 1710. januárjában már ostromolták a császáriak, s a város február 13-án német kézre is jutott.

22. A januári számra vonatkozik a következő adat:

1710. február 15. Ungvár. Bercsényi levele Brenner prépostnak. *Archivum Rákóczi-anum*, VIII. (1882.) 126. *Magyar Könyvszemle*, 231.

„Az magyar gazetákat megküldöttem, s hogy continuálni fogjuk, megírtam.“

Az 1710. februári számot Thaly nem ismerte, de helyesen sejtette, hogy az alábbi adatok erre a számra vonatkoznak.

23. 1710. március 10. Kassa. Bercsényi levele Brenner prépostnak. *Archivum Rákóczi-anum*, VIII. 207. *Magyar Könyvszemle*, 232.

„Inhorruit nuper R. D. Vra ad casum Leucoviensem, — inhorrescet jam ad perfidiam ejusdem Generalis Andrási, qui nuper tam gloriosam laudem aeterno foedavit dedecore: dum miseram, extrema virtute certantem Civitatem et lam generosam, Regno ac sibi fidam prodidit méritiam, uti annexus loquitur Mercurius, qui typo actu mandatur, interim hic scriptum praemitto, misterium mox typo sequitur, ut adjuncta praeteriti mensis.“

24. 1710. március 18. Kassa. Bercsényi levele Brennernek. *Archivum Rákóczi-anum*, VIII. 212. *Magyar Könyvszemle*, 232—233.

„Quod autem domesticarum rerum causam attinet: video Dominum Gortholt ex affectu et zelo suo quo erga nos ducitur, impatienter ferre, quod fides nostris non datur Novellis et Viennensia praevalet mendacia, non mirum; quia crebriora; certum, quid-quid „Mercurius“ continet: pro veris habenda sunt; sufficitque inter dietim mentientis, mestruum cum veritate circumire „Mercurium“. Binas Viennenses gloriantur victorias in typo, deflent in quarterrys; ridemus ea quotidie, dum Moraviam visitant, Posenium et Viennam circumvolant copiae nostrae, quae Martius feret „Mercurius“; Leucoviensem prodicionem declarat Februarius.“

E két adat alapján írja Thaly: „Az 1705-ben hetenként kiadott hírlap, a háborus idők mostohára fordult viszonyai következtében, most már, úgy-mint 1710-ben, csak havonként jelent meg.“ Feltevésének helyes voltát — de nem az egész 1710. évre kiterjedően — a Hellebrant Árpád közölte 1710. január, február márciusi számok igazolták, a lap 1710. első évfolyamában valóban folyamatosan megjelenő havi újság volt.

²⁷ Hogy valóban így kell értelmeznünk e sorokat, ennek bizonyítására idézzük Érsek-újvári parancsnokainak, Nagyszegi Gábornak és Ordódy Györgynek 1710. május 12-én Károlyihoz írt leveléből ezt a mondatot: „Pro curiositate nemeth hazugó novellákat is által küldtettem Excellentiadnak, kit levelekkel nyertek el.“ (U. ott. 1710. Máj. Fasc. 1. A. No. 25.)

25. 1710. március 19. Bártfa. Okolicsányi Mihály levele Bercesényinek. *Értekezések*, 41.
„Exciád kegyelmes parancsolatja szerint im 60 exemplárból álló Novellákat küldtettem Exciádnak; marad nálam is egynéhány, kiket Lengyelországban bé fogom küldeni.“

26. Ez az 1710. februári szám. Tartalmára Thaly még csak következtetett. Dátumai: Bartphae, die tertia Februarii. — Ex Károly, Die sexta Februarii. — Eperjesino, Die septima Februarii. — Ex Castris ad Sz. Mártonkátá positis, Die octava Februarii. — Ujvarino, Die decima Februarii. — Eperjesino, decima quinta Februarii. — Ujvarino, Die decima sexta Februarii. — Ex Castris ad Szent-Martonkátá positis, Die decima septima Februarii. — Szathmarino, Die decima octava Februarii. — Cassoviae, Die vigesima secunda Februarii. — Ex Károly, Die vigesima sexta Februarii. — Eperjesino, Die vigesima septima Februarii.

27. 1710. március 20. Bercesényi levele Brennernek. *Archivum Rákócianum*, VIII, 217. *Magyar Könyvszemle*, 233.

Seculus est Mercurius in typo, hic denuo acclucus, qui in rei veritate explicat actum illum. Quis jam ex solis sibi contrariis relationibus veritatem Varsaviae eruat, nisi huc ad locum conflictus veniat et sepulta 2000 et ultra inimicorum corpora revidere velit.“

A romhányi csatáról szóló tudósítást a januári szám hozta.

28. 1710. március 27. Bártfa. Okolicsányi Mihály levele Bercesényinek. *Értekezések*, 43.
„Az typographia iránt meghagytam: a mint lehet hamarjában, vegye rendben, hogy elküldhessük Kassa felé. ... Ha Exciádnak tetszeni fog itt imprimáltatni a Novellákat, előbbeni levelemben feltölt difficultásra nézve, — mig rendben veszi, addig tudom, vehetem Exciád kegyelmes parancsolatját.“

Az „előbbeni levél“ Bártfán, 1710. március 24-én kelt. Thaly Az *első hazai hirtlap* 42—43. lapján idézi: „Typographia iránt való kegyelmes parancsolatját értettem. Kivánván ezért Exciád kegyelmes parancsolatjának eleget tennem: magamhoz hívtam az typographust és büven megjelentvén neki Exciád intencióját s parancsolatját, legelsőben is felelt, hogy a typographia nem az övé, de a Nemes Városé; továbbra pedig tudakoztam tőle; mennyi szekér kívántatnék abban lévő instrumentumok alá? Ahhoz ugyan sok szekér nem kívántatnék, hanem azt mondotta: ha így fogja bolygatni, mint most van, nemcsak nagy kár esik benne, de ha szekér-hányásban összeegyvednek a betűk, — esztendeig ad imprimendum rendben nem veheti őket. Hanem, ha el kellenék iktatni innét: szintén ugy, juxta ordinem alphabeticum külömb-külobb rendben s kötésekben köllenék a betűket, mint ha imprimálni kellenék; mely rendben való vétel egy holnapig is, — a mint előttem mondotta — véghez nem mehetne. Jelenttem ugyan Biró Uramnak is az dolgot; egyebet nem felelt, hanem, hogy notabilis kár és confusio nélkül nem lehet elvitele, kiváltképpen ha hirtelen el kellenék vinni. Ezeket tehát megjelentvén, elvárom alázatosan Exciád további parancsolatját.“

25. 1710. április 5. Bártfa. Okolicsányi Mihály levele Bercesényinek. *Értekezések*, 44.
„Sugó Uram ö Kglme ideérkezvén, kezemhez adá Exciád kegyelmes parancsolatját. ... Az Novellákat actu imprimáltatom, holnap elküldem Exciádnak, és mihelyst elgyün Semsey Miklós Főstrázsamester Uram ide, typographiát is rabokkal együtt elviheti; már a szekerek is készen vannak, — kirül irtam ö Kglmének.“

„Az 1710 mártius havi szám volt tehát az utolsó a Mercuriusból, mely Bártfán nyomtatott, april 5-kén“ — írja Thaly — mert a bártfai nyomdát április 17. körül Kassára szállították át. „Annyí bizonyos, hogy az átköltöztetett nyomda május elejére már rendben és működésben volt Kassán, ugy, hogy az april hóru kiadott hirtlap már itt készülhetett el.“

36. A márciusi szám Thaly kutatásai óta valóban előkerült. Dátumai: Ujvarino, Vigesima octava Februarii. — Ujvarino, secunda Martii. — Cassoviae, quarta Martii. — Ex Krasznhorka, sexta Martii. — Eperjesino, octava Martii. — Cassoviae, Nona Martii. — Eperjesino, decima Martii. — Eperjesino, duodecima Martii. — Ujvarino, decimaquarta Martii. — Ex Sancto Nicolao, ad Transylvaniam, decima quinta Martii. — Cassoviae, decima sexta Martii. — Ex Castris ad Késér positis, vigesima tertia Martii. — Cassoviae, vigesima sexta Martii.

Áprilisi számot nem ismerünk. Megjelenését Thaly két adattal próbálja valószínűsíteni. Az egyik adat arról szól, hogy a Kassára átszállított bártfai nyomda valóban működött: Madarász Márton „Szép Áhítatos Elmélkedési“-nek colophonja: Kassán nyomtatott Bártfa Városának bötüivel 1710. eszt.“ A másik levéltári adat:

31. 1710. május 13. Kassa. Berthóti Ferenc levele Bercesényinek. *Értekezések*, 45.
„Midőn már egyik rendbéli leveletem bépecsételtem volna: ugy érkezék Exciád kegyelmes parancsolatja Veracius Constantius könyvnek megküldéséről; egyet tartottam volt meg magamnak, több nem is volt, azt is Exciád parancsolatjára ezen alkalmatossággal alázatosan megküldtettem, együtt pro Aprili imprimáltatott Novellákkal.“

Nem döntő bizonyíték áprilisi szám léte mellett. A „pro Aprili imprimátott Novella“ az április hóban nyomtatott márciusi *Mercurius*.

Még két 1710. évi adatot hoz Thaly a *Mercurius*-sal összefüggésbe:

32. 1710. június 24. Sztára. Bercsényi levele Rákóczinak. *Archivum Rákóczianum*, VI. 530. *Értekezések*, 45.

„...nagy okot át nekem arra csak ezen acclusa is, kit már gazeta-formában bocskátok az világra.“

Thaly megjegyzi, hogy az említett „acclusa“ „B. Urbich bécsi orosz követ tudósítása“. „Urbich Bécsbe menő útjában Eperjesen jun. 18-kán költ... levelének hirlapi tárgyalását, Bercsényi e nyilatkozatának utmutatása szerint, az *Igazmondó Magyar Mercurius* junius haváról kiadott számában kell keresnünk.“ Szövegközlése is önkényes, magyarázata is. Bercsényi e levelében a következő rész vonatkozik az Urbich-ügyre: „Nagy okot át nekem... ezen acclusa is, kit már gazeta-formában bocskáttak az világra, s az mint nyomozhatom, Eperjesről költ, hihető, ott adta ki Urbik; és már publicum obtinuit vocem: Fölséged kész fönladni Magyarországon, csak talis-qualis securitással lehessen, ha szintin excludáltatik is az bikessigbül szemilve Fölségednek. Így veszik értelmét Fölséged declaratióinak.“ A szöveg értelme egészen világos, Márki Sándor meg is értette: „Sajátságos, hogy Urbich bécsi orosz követ 1710 nyarán a Rákóczihoz még hű Eperjesen is nyomathatott oly újságlapot, mely a fejedelem csüggettségéről adott hírt.“ Hogy valóban ez a helyes magyarázat, kiténik Rákóczi 1710. június 27-i leveléből: „Több hazugság is mondott már én felölem, nemcsak az eperjesi gazéta, az melynek hamisságának megmutatására tudom én azt, hogy ad még Isten nekem is időt.“ Hol van itt szó a *Mercurius*-ról?

33. 1710. november 26. Szkölya. Bercsényi levele Rákóczinak. *Archivum Rákóczianum*, VI. 618. *Értekezések*, 45.

„Alázatosan kérem Fölségedet: decretumot és az Novella-constitutiókat, az pozsoni Articulussokkal és egy Istvánfit küldjön bé Fölséged, mert igen nagy szükségem lesz azokra in casu de electione regis, — csak Veraciusom sincsen. Mig Jaraszlót megjárom, egyhét belé telik, addig béhozhatják.“

„Itt — írja Thaly — „az Novella-constitutiók“ alatt más nem értethetik, mint a *Mercurius*-nak a legújabb eseményeket tartalmazó, tehát november havi száma.“ Még az tekinthető bizonyosnak, hogy egyáltalán újságlapokról van-e szó ebben a tudósításban; valószínű, hogy nem.

Thaly adatainak revíziója ezzel az eredménnyel zárult: Az adatok egyrésze csak általánosságban szól a *Mercurius*-ról, vagy nem is a lapra vonatkozik. Azok az adatok pedig, amelyek kétségtelenül a *Mercurius* történetét világítják meg, egytől-egyig az ismert számokra utalnak. 1706-ból egyetlen adatunk sincs az említett fogalmazványon kívül, ennek megjelenését mindaddig nem tekinthetjük valószínűnek, amíg nyomására vagy expedíciójára levéltári adat nem kerül elő. 1707-ből adat sincs, szám sincs. 1708-ból csak az a számunk van, amelynek első cikke a trencsényi csatával foglalkozik, az adatok mind erről a számról szólnak. 1709-ből nincs számunk, egyetlen adatunk a tévesen értelmezett Csécsi-féle. 1705-ből három számról, 1710-ből megint háromról van tudomásunk, mindegyik adat e két évből e hat szám valamelyikével van összefüggésben.

Vizsgáljuk meg a kérdést az újabb előkerült levéltári adatok fényénél is. Kutatásaink során a következő *Mercurius*-adatok kerültek elő:

1. 1705. június 6. Ráday Pál naplója lengyelországi követségéről: *Diarium itinerationis in Polonia simulque legationis ad aulam Svecicam et Stanislao neo electi regis Poloniae*. — Ráday-levéltár.

„Löczére érkezhén, megh nyugodtam. ... A mint is más nap novellákat nyomattatván, Francia Országban, Prussiában, Dantzkában és más egyéb helyekre el küldöztem.“

Igen fontos adat a *Mercurius* első ismert számáról. Szövege, nyomdai ellenőrzése, expedíciója Ráday Pál munkája.

2. 1705. szeptember 11. Berlin. Jablonsky Ernst Daniel porosz udvari prédikátor levele Rádaynak. — Ráday-levéltár: I. d/2—17.

„Pro eleganti descriptione nuperi prelii apud Leopoldipolim gratias ago maximas et gaudeo summopere cladem Hungarorum tantam non fuisse, quantum fama mendax ebucina-verit. Relationem illam Vestram Excellentissimo Ilgenio communicavi, a quo regi praelecta fuit. Ubi hoc quoque memorandum est, ejus epistolae numeros initiales sequentes fuisse. Datum Nitriae 18. a Augusti 1705.“

Thaly ezt az adatot, amely a *Mercurius* második ismert számára vonatkozik, forrás megjelölése nélkül így említi: „Ez a szám *Mercurius Veridicus ex Hungaria* címmel jelent meg. Jablonsky superintendens ... küldötte vala meg Ilgen ministernek.“

3. 1705. október 29. Konstantinápoly. Horváth Ferenc portai követ jelentése Rákóczi-nak. — Országos Levéltár. Rákóczi-Aspremont-lt. Caps. B. Fasc. 13.

„Igaz dolog, Kegyelmes Uram, hogy itt az ellenség elég mocskosan hirdette azt a vereskői actust a mi részünkre. De hogy a Nagyságod *Mercurius Veredicussa* érkezett, minden hamis hírek le nyomattak, mivel azonkívül is a Porta már sok ízben tapasztalván ilyen nyilván való hazugságokban őket, nem sokat hiszen nekik.“

Ez az adat is az előbbi szám hatásáról számol be.

4. Eszterházy Antal levele a fejedelemlnek. Törödék, vége a keltezéssel együtt hiányzik. Válasz Rákóczi-nak arra a levelére, melyben Eszterházyt a Senatus miskolci ülésére hívta meg. A gyűlés 1706. január 25-én volt, tehát ezt megelőzőleg keletkezett, nyilvánvalóan Kassán. — Eredetileg az Országos Levéltár kamarai osztályának *Missilis* gyűjteményében a *Remittenda* sorozatban volt, most II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának levéltára őrzi.

A fejedelmi kancellária lapszélén így foglalta össze a levél minket érdeklő részét: „Az novellák ki bocsátását most is alázatosan javallaná Nagyságodnak.“ Szó szerinti szövege:

„Előbbi tavally Nagyságodtul ide lett expeditiom alkalmatosságával is tettem vala alázatos insinuatit, hogy ha más okra nézve nem is, solum in consolationem plebis et populi, az köztünk folyó hírek had imprimáltatván bocsáttotnának ki, azont én keztem vala is institualnom, de láttaott ez Nagyságodnak inkább disgustusára, mint akarattya szerint esni, lévén olyan parancsolatom Nagyságodtul: az olyan novelláknak az udvartul kellett adati. Mind az által penitus in suspensio lévén mindeddig, kívántam praesentibus alázatosan reiterálnom azon novellák ki nyomtatása iránt instantiámat Nagyságod előtt csak egyedül azon okbul, ha más effectusa nem látottik is lenni, hogy annyival is az szegénység bátoritassék in tantum in quantum mint egy vigasztaltassék, rendelvén arra egy jó alkalmatos subjectumot, az ki azon novellák öszve irásában szorgalmatoskodván, itten imprimáltotná és az szokás szerint ki bocsátotná.“

E levél döntő bizonyítékot szolgáltat Thaly-nak a *Mercurius* folyamatos — hetenkinti — megjelenését hangoztató véleményével szemben: a lap 1705-ben elakadt.

5. 1706. december vége. Egy lapos címnélküli tudósítás az 1706. év végén történt. a kurucok számára kedvező hadi eseményekről. — Országos Levéltár. Családi levéltárak osztálya. Balassa-lt. Fasc. 43.

Tartalma: 25. X bris Samarjárul. „Bottyán Uram Pápát virrei meg vette.“ — 25. X bris. Munkáczrul. „Az myeink Erdélyben Isten engedelmibül szép operatiókat tesznek.“ — 30. X bris. Rosnyórul. „Smiglesky saxonista 11. X bris Zondacz táján Lubomersky hadát disipálta.“

Kétségtelenül három haretéri tudósítással van dolgunk. De kérdés: a *Mercurius* számára készülték-e? Valószínűbb, hogy a fejedelmi kancelláriára beérkezett jelentések kivonatai valamelyik kuruc főtiszt, talán Orosz Pál tábornok számára.

6. 1708. augusztus 15. Eger. Ifjabb Perényi Imre levele Károlyi Sándor tiszántúli generálisnak. — Károlyi-nemzetség levéltára. Kuruckori iratok. 1703. Aug. Fasc. 2. B. No. 5.

„Mivel enyhány napoktul fogvást nem volt materiám, hogy jó hírekkel udvarolhattam volna Kegyelmednek, roszakban pedig, tudom, kevés gyönyörösége vagyon Kegyelmednek, akartam inkább mások által azokat megh tudni. Szintén tegnapi napon láttam Thercsénbül költ novellát azon harc felől, az melynek is tenora ez volt: 3 praesentis az német armada megh ütközvén az kuruczokkal, Modorkánál az mezőt ugyan az német nyerte, de nyolcz száz ember kárral, azon felül három százat vittetek be Thercsénben sebekben. Az kuruczok részirül pedigh maradt helyben kilencz száz, harmad fél százát azon kivül vittenek rabul. És így nem szintén olyan veszedelem volt, az mint iszonyították.“

Ha a Perényi Imre levelében említett novellát összevetjük a *Mercurius* trencsényi számával, azt látjuk, hogy a két tudósítás nem fedi egymást. Az ismeretlen novella tudósítása „Trencsénbül költ“, pontos adatokat tartalmaz mindkét fél veszteségéről és előfordul benne egy olyan helynév (Modorka), mely a *Mercurius* szövegéből hiányzik. Viszont ez több olyan mozzanatot tartalmaz, amelyet Perényi aligha hallgatott volna el Károlyihoz írt levelében, ha ebből merítette volna értesülését. Korábbi fellevésünket, hogy a trencsényi csatáról két

különböző szövegű kuruc novella készült, az egyik mindjárt az ütközet után Bercsényi kancelláriáján, a másik augusztus 9-én a fejedelemén, bizonyíték híján el kell vetnünk. Perényi novellája külföldi újságlap volt.

7. 1708 augusztus 20. Lőcse. Bertóthi Ferenc generális, Lőcsei kommandáns levele Károlyi Sándornak. — Károlyi-nemzetség levéltára. Kuruckori iratok. 1708. Aug. Fasc. 2. B. No. 5.

„Nem kétlem, máshonnan is értette Nagyságod az trencsényi szerencsétlenséget, az kit sokkal nagyobra exaggerállyák már az bécsi novellákban, mint sem magában volt az dologh, ki miá nem kevés consternatióban volt ezen az földén az ember. ... Mostani trencsényi casusrul való novellákat Felséges Urunk parancsolatyából imprimáltván, kívántam Nagyságodnak is küldenem, ugy az bécsi novelléknak pariaját is.“

Berthóty a *Mercurius*-t készítő lőcsei Brewer-nyomda inspektora volt. Tudósításából kiderül, hogy a lap 1708-as száma bécsi újsághírek ellensúlyozására készült a fejedelem parancsából.

Íme, az általunk gyűjtött adatok is azt az eredményt erősítik, amelyet Thaly adatainak revíziója során nyertünk: semmi nyoma annak, hogy a *Mercurius*-nak az Eszterházy-féle számon és az ismert hat nyomtatott és egy kéziratban maradt számán kívül más száma is készült volna. Csak ennyi volt az időszaki kuruc sajtószolgálat egész termése.

Az Eszterházy-féle első szám az egyetlen, amely hiányzik a *Mercurius*-sorozatból. E szám felkutatása érdekében minden lehető el kell követnünk. S mivel a lap két 1705-ös száma, eddigi ismereteink szerint, egyetlen magyarországi közgyűjteményben sincs meg, figyelniük kell arra, nem rejtőzik-e mégis valamelyik kolligátumban? Arról a feltevéstől azonban, hogy a *Mercurius* kétszáz s egynehány számból álló „teljes sorozata“ valamelyik svéd vagy francia könyvtárban vagy levéltárban lappang, végleg le kell mondanunk.

A *Mercurius* nem volt folyamatosan megjelenő időszaki kiadvány, mint Thaly hitte. Még leginkább 1710-ben bizonyult annak, mikor havi lapnak szánták, s három hónapon át valóban meg is jelent. De kétségtelenül azzal a szándékkal alapították, hogy hétről-hétre tájékoztassa a nagyvilágot a kuruc hadviselés eredményeiről, kudarcairól és a béketárgyalások folyamatáról. Tehát „a magyar hírlapirodalom kezdeményezésének dicsőségét“ a Rákóczi-kortól mi sem akarjuk elvitatni, a magyar időszaki sajtó őse valóban a *Mercurius Veridicus ex Hungaria*.²⁸

IV.

Az elmondottak után röviden összefoglalhatjuk a *Mercurius* történetét.

Ötlete és első száma Eszterházy Antal tábornok jó politikai érzékét dicséri. *Mercurius Hungaricus*-a azonban Rákóczi sajtópolitikáját fejlesztette tovább azzal, hogy korszerűbb formában — nem kiáltványok és traktátusok segítségével — adta a világ tudtára a magyar szabadságharc mondanivalóit. Kezdeményezésének rendkívül érdekes vonása, s ebben teljesen eltér Rákóczi *Mercuriusá*-tól, a föld népének tájékoztatására irányuló szándéka. Mindkét javaslatában szót emelt a „consolatio regnicolarum“ érdekében, hogy „annyival is az szegénység bátoritassék“. A külföld tájékoztatását ő is szükségesnek tartotta, s a maga készítette első számból „minden halogatás nélkül Lengyel,

²⁸ Máté Károly *Az első magyarországi hírlap kérdése* című tanulmányában bebizonyította, hogy valóban a *Mercurius* az első hazai hírlap, nem pedig — mint Pintér Jenő vélte — Szentiványi Márton *Ephemerides* című napi jegyzeteket tartalmazó gyűjteménye. (Bp., 1943. *Sajtótudományi Könyvtár*, 3.)

ugy más országokba is“ akart küldeni egy-két példányt. Javaslatában sajtó-történeti tekintetben különösen figyelemreméltó: újságíró beállítását kívánta a kuruc hírszolgálat munkájának végzésére. Felismerte, hogy „egy jó alkalmas subjectum“ nélkül, aki „azon novellák öszve írásában szorgalmatoskodván“, „pure et praecise csak ebben industriálván“, „mindeneket seriesben venne“, nem fog menni a lap dolga. Magának mintegy a lapot irányító főszerkesztő feladatkörét szánta, s csak annyit kért a fejedelemtől, hogy melléje „egy bizonyos novellista subordináltatnék“. Csak sajnálni lehet szép és okos tervének kudarcát: Ha kezében marad a *Mercurius*, valószínűleg folyamatosan megjelenő újságja lett volna a szabadságharcnak. Hogy a kuruc sajtó ügyét mennyire szívén hordozta, kitűnik második javaslatából: nem nyugodott bele Rákóczi intézkedésébe, kérve-kérte a *Mercurius* folytatását. „Édes hazájához való buzgó készségét“ valóban „hasznossal és jóval“ bizonyította meg.

Rákóczinak azonban tökéletesen igaza volt abban, hogy a kuruc sajtószolgálatot nem irányíthatja Eszterházi, mert sem képességeimél, sem egyéniségénél fogva nem alkalmas ilyen nagy súlyú feladat végzésére. Az a kép, amelyet a fejedelem *Emlékirat*ában rajzol róla, nem éppen kedvező: „Habozó volt, megzavarta őt még a szeles fiatal tisztek és adjutánsok fecsegése is, mindig hallgatott rájuk, mert ő reá mindenkor az hatott legjobban, aki legutoljára beszélt.“ Rákóczi a *Mercurius*-t félhivatalos külpolitikai orgánumnak szánta, s arra a férfiúra bízta, aki a diplomáciában belső bizalmasa és állandó munkatársa volt: Ráday Pálra.

A *Mercurius* 1705-ben megjelent két számát Ráday fogalmazta, s az ő munkája az 1708-as szám is. Midőn Rákóczi 1705. május 7-én útnak indította őt „az felséges svéciai udvarhoz és az új választott lengyel-orosz királyhoz“, még éppen csak hogy felmerült Eszterházi 1705. április 14-i leveléből a *Mercurius* terve, s talán még ki sem érlelődött a fejedelemben az a szándék, hogy a lap szerkesztését a kancellária kötelességévé tegye. Mikor azonban „az császár die 5a Maii történt halálára nézve“ útjából visszahívta, s május 30-án új utasítással megint Lengyelországba küldötte, már feladatául szabta, hogy útközben Lőcsén álljon meg és nyomassa ki a *Mercurius* szövegét.²⁹

Már elmondottuk, a kurucokkal rokonszenvező és a magyarokat megbékíteni szándékozó országokban milyen jó fogadtatásban részesült a *Mercurius*. Ráday látva a lap sikerét, javaslatot tett hetenkint való kibocsátására, s Rákóczi el is rendelte a kancelláriának: „hetenként compiláltatván“ a lap szövegét a beérkező jelentésekből, küldje a lőcsei nyomdába. A nyomda felügyelője, Berthóty Ferenc pedig utasítást kapott a szövegek haladéktalan kinyomtatására.

„Férhet-e még ennyi s ily határozott hangú fejedelmi intézkedés után kétség ahhoz, hogy tehát a *Mercurius Veridicus* csakugyan hirlap volt?“ — kérdi Thaly. Pedig Berthóty 1705. július 22-i levele Rákóczihoz világosan bizonyítja: a június 6-án kinyomott és szétküldött májusi szám után jódarabig nem nyomták Lőcsén *Mercurius*-t, hiszen a generális még semmi kéziratot nem kapott a fejedelmi kancelláriáról.

A kancellária nyilván Rákóczi utasítására tekintett el a szövegek készítésétől. Nem nehéz megmagyarázni, a fejedelem miért parancsolt hallgatást. Semmi jelentős eseményről nem tudott volna beszámolni a külföldnek, de már kialakult benne és a felvidéki harctéren megvalósulásra is érett leg-

²⁹ L. az első jegyzetet.

nagyobb szabású katonai terve. Arra számított, hogy a Vág és a Dudvág között kelepcébe csalja, megsemmisíti vagy fegyverletételre kényszeríti Herbeville császári főparancsnok hadseregét. Ha nagyszerű terve — szinte a megvalósulás pillanatában — nem omlik össze tábornokainak alkalmatlanságán, a *Mercurius* világgraszoló, a szabadságharc sorsát eldöntő győzelmet kiálthattott volna világgá.³⁰

A lap következő száma azonban csak a nem nagy jelentőségű, de mégis fájdalmas pudmerici vereségről számolhatott be olvasóinak. Az udvar a maga győzelmét és a kurucok vereségét képtelenül nagyította, — gondoljunk csak Jablonsky és Horváth Ferenc idézett leveleire, — ezért sürgősen tájékoztatni kellett a külföldet a valóságról. A *Mercurius* 1705. augusztusi száma ebből a szükségből született meg. Ráday éppen a legjobbkor érkezett meg Lengyelországból, augusztus 16-án Nyitrán ő fogalmazta meg a *Mercurius*-t.

Ez a szám a kuruc újságírás legérettebb alkotása. Új névvel is jelent meg: neve ezután *Mercurius Veridicus ex Hungaria*. A *Veridicus* — az *Igazmondó* — jelző beiktatásával a címbe Rákóczi arra akart rámutatni, hogy a kurucok lapja mindig igazat ír, mert nem osztotta Eszterházi kissé léha felfogását: „Kegyelmes Urám, ha szintén mind igaznak nem comperiáltatják is, azzal nem nagyot vétünk.“ Eszterházy a *Mercurius*-sal elsősorban a hazafiait akarta megnyugtatni és vigasztalni, Rákóczi pedig a külföld megbízható tájékoztatására törekedett.

Az előző számban a hadieseményekről Rákóczi rendeletére tudósítást küldő tábornokok: Eszterházi Dániel, Bercsényi, Bottyán, Károlyi, Forgách és Pekry személye körül csoportosulnak az események. Az új számban a nyomtaték már nem a személyekre, hanem az eseményekre esik. A májusi számon még a pápens forma hatása érzik, ez már nyugati stílusú újság. Nagy kár, hogy ezzel a számmal a *Mercurius* hosszú időre elakadt, mert hogy valóban elakadt, ez kétségtelenül kiviláglik Bercsényi 1705. november 7-i leveléből: „Igen kívánnák az követek ... az nyomtatni szokott magyar Diarium-novelláknak continuatióját.“ De kitűnik Eszterházi második előterjesztéséből is: „Penitus in suspenso lévő mindeddig.“

Az 1706. augusztus 19.—augusztus 28. között történt eseményekről készült szám szintén Ráday munkája lehet, mert ebben az időben idehaza volt. E *Mercurius*-szám a béketárgyalások megszakítása után, akkor készült, mikor újból megindultak a kuruc hadműveletek, s Rákóczi már Esztergomot vívta. Az volt a rendeltetése, hogy a világot a nemzet harckészségéről és győzelmi reménységéről tájékoztassa. Már megmagyaráztuk, miért nem jelenhetett meg nyomtatásban.

1708 augusztusáig semmi nyoma a *Mercurius*-nak. Ekkor a trencsényi vereség újból megszólaltatta. Rákóczi kuruc újságlappal akart védekezni a bécsi novellák konsternáló hatása ellen.

A trencsényi számmal lezárult a *Mercurius* történetének második szakasza is. Midőn 1710 elején a lap megint életre kelt, már Bercsényi kancelláriáján szerkesztették. Hogy miért került át a lap Bercsényihez, azt Rákóczi *Emlékiratainak* egyik 1710 elejére utaló mondata magyarázza meg nekünk: „A diplomáciai levelezést Bercsényire bízta.“ A főgenerális lelkes fáradozásából született meg a *Mercurius* három utolsó száma 1710 januárjában, februárjában és márciusában.

³⁰ L. Markó Árpádnak a 20. jegyzetben említett könyvét.

E három szám többnyire rövid híreket tartalmaz igen gyarló nyomdai kiállításban. Már nem a lőcsei Brewer-nyomda termékei, hiszen Lőcse 1710. február 13-án megadta magát a császáriaknak. Bártfa város nyomdájának kopott betűivel készült mind a három. A januári szám fogalmazványa Bercsényi titkárának, Ebeczky Sámuelnek az írása, alighanem őt tarthatjuk a februári és a márciusi szám szerzőjének is.

A *Mercurius* egy március 26-i hírrel fejezte be pályafutását, melynek vége felé valóban az volt már, aminek Thaly kezdettől fogva látni szeretne volna: rendszeresen megjelenő hírlap.

A magyar hírlapírás kezdeményezésének érdeme valóban a *Mercurius*-é. Nem több, mint kezdeményezés, de mint ilyen, tiszteletreméltó. Bizonyosága a kurucok éberségének, egészséges védekező ösztönének. A kurucság szellemi teljesítménye nemkevésbé értékes, mint katonai erőfeszítése; értékes terméke a *Mercurius* is. Számunkra különösen jelentős, hogy a szabadságáért harcoló magyar nép lapjával kezdődik a magyar sajtó története.